

A személyre szabott nevelés az óvodai nevelésben.

Az egyéni tanulási út alkalmazási lehetősége

Havlikné Rácz Andrea

havlikraczandi@gmail.com

Szegedi ÓVI Vedres Utcai Óvodája

Az óvodai pedagógiai munkát meghatározó alaptétel, hogy az óvodás gyermekek között tapasztalható különbözőség természetes jelenség. A nevelési folyamatban kihívást jelent, hogy az ismereteikben, önszabályozásukban, szocializáltságukban, kognitív képességeik-készségeik fejlettségi szintjében rendkívül színes képet mutató gyermekek együttnevelése során hogyan valósíthatók meg az *Óvodai nevelés országos alapprogramjának személyre szabott nevelést* preferáló elképzelései. Melyek ezek a pedagógiai munkánkat meghatározó alapelvek? Az óvodai nevelés során alkalmazott pedagógiai hatásoknak a gyermek személyiségéhez kell illeszkednie, a gyermek egyéni készségeinek, képességeinek kibontakozását kell segítenie, s e folyamatnak az egyéni sajátosságokra, eltérő fejlődésütemre tekintettel kell megvalósulnia (363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az *Óvodai nevelés országos alapprogramjáról*). Ezt a szemléletet elfogadva, a konstruktivizmus és az adaptív nevelés elveit érvényesítő egyéni tanulási út alkalmazása jelentheti a személyre szabott nevelés megvalósításának egyik lehetőségét. Nagy szükség van erre a szemléletre, hiszen a személyre szabott pedagógia alkalmazása nemcsak a különleges bánásmódot igénylő gyerekek számára teremt jobb esélyeket, hanem minden kisgyermek szempontjából előnyösen javítja a nevelés minőségét. Az iskolai gyakorlatban már jól ismert lehetőség az egyéni tanulási út alkalmazása. Írásunkban azokat az elméleti elgondolásokat mutatjuk be, melyek ennek az eljárásnak az óvodai nevelésben történő alkalmazását támogatják.

Kulcsszavak: konstruktivizmus, adaptív nevelés, differenciálás

Az egyéni tanulási utak óvodai megvalósításához kiindulópont a tanulás hatékonysága érdekében, hogy – a hagyományos módszerek mellett – a konstruktivista szemlélet alkalmazása minél nagyobb teret kapjon.

A konstruktivizmus tanulásfelfogását, a konstruktivista szemléletű didaktikai elvek alkalmazásának lehetőségeit Nahalka István (*Nahalka, 2002*) elgondolásai alapján tekintjük át. Ebben a koncepcióban a tudásalkotás kerül a tanulás középpontjába. Nahalka a tanulást egyéni konstrukciónak, egy belső világkép kiépítésének tartja. A tanulás folyamatára úgy tekint, mint a belső világkép folyamatos építésére. Ez a világmodell biztosítja majd a kisgyermek számára azt az értelmezési keretet, előzményt, amely alapján

a tapasztalatait értelmezni próbálja. A konstruktivista szemléletben ezért alapvető szerepe van az előzetes tudásnak. Az eredményes tanulást a kellően mozgósítható előzetes tudás fogja elősegíteni, lehetővé téve az információk sikeres értelmezését, az új ismeretek előzetes tudásához való kapcsolását. Az a tudás válik igazán a gyermek sajátjává, amelyik ráépül az előzetes tudására, ebben az esetben az beépül a meglévő nézeti rendszerébe. Létezik azonban egy másik lehetőség is, amikor az új tudás erőteljesen különbözik a meglévőtől, ekkor a tanulás képes megváltoztatni a belső konstrukciót. Nahalka ezt a folyamatot konceptuális vagy fogalmi váltásként határozza meg. Fontos látnunk, hogy a gyermekeink előzetes ismereteinek különbözősége miatt lényeges eltérések lehetnek abban, hogy ki miként konstruálja saját tudását, hogyan dolgozza fel az új információkat. Ebből következik, hogy a tanulási folyamat végeredménye is sokféle lehet. Látnunk kell, hogy az új ismeret minden gyermekben önálló értelmet nyerhet, összekapcsolódik a gyermek emlékezetében már meglévő előzményekkel, és így valamilyen újszerű, egyedi tudás keletkezik. A konstruktivizmus ugyanakkor hangsúlyozza a tudás szociális jellegét is: tudásunk nagy részét a társas környezetből szerezünk, és a megszerzett ismeretek alkalmazására is a társas közegben, együttműködés révén kerül majd sor.

Az egyéni tanulási utak óvodai gyakorlatban való megvalósításához érdemes megvizsgálnunk, hogy az Alapprogram korszerű szemléletében miként jelennek meg a konstruktivista pedagógia elgondolásai. A következőkben (1. táblázat) számba vesszük azokat a konstruktivista szemléletű didaktikai elveket, melyeket a tanulási környezet kialakítása során kell figyelembe vennünk (Nahalka, 2002).

Ezek a didaktikai elgondolások az Óvodai nevelés országos alapprogramjában markánsan jelen vannak. Az értelmezésük azért válik fontossá, mert az egyéni tanulási utak kialakításához is meghatározó elgondolásokat közvetítenek.

1. táblázat: A konstruktivista didaktikai elvek megjelenése az Óvodai nevelés országos alapprogramjában¹

Konstruktivista didaktikai elvek	Az Alapprogram konstruktivista pedagógiai megközelítést tükröző elgondolásai
A tanítás mint az optimális tanulási környezetek kialakítása, ami a tanulási folyamatot befolyásoló összes fontos tényezőt integráló rendszerként értelmezhető.	A tanulástámogató környezet megteremtése során az óvodapedagógusnak építenie kell a gyermekek előzetes élményeire, tapasztalataira, ismereteire. A tanulás feltétele a gyermek cselekvő aktivitása, a közvetlen, sok érzékszervét foglalkoztató tapasztalás, felfedezés lehetőségének biztosítása.

1 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról

Konstruktivista didaktikai elvek	Az Alapprogram konstruktivista pedagógiai megközelítést tükröző elgondolásai
<i>Problémamegoldás:</i> bonyolult folyamat, amely során a meglévő ismeretek segítségével tesszük gazdagabbá, kidolgozottabbá a probléma által érintett tudásterületet.	Az óvodai tanulás lehetséges formái között megtalálható a gyakorlati problémamegoldás.
<i>A tudásrendszerek struktúrája:</i> a világmodell alkotó tudásrendszerek a köztük lévő kapcsolatok révén bonyolult felépítésűek, biztosítják a háttérrel a magyarázatok, az előrejelzések és a cselekvés számára.	Feladatként jelenik meg a gyermek spontán és tervezetten szerzett tapasztalatainak, ismereteinek rendszerezése, bővítése is.
<i>Az előzetes tudás fontossága:</i> ami megszabja a tartalom kiválasztását és a tanulási környezet felépítését.	Az óvodai nevelés a gyermek meglévő tapasztalataira, élményeire és ismereteire épít.
<i>Kontextuselv:</i> a gyerekek gyakorlati, életközeli, figyelemfelkeltő szituációban találkoznak az új ismeretekkel.	Az óvodai tanulás során fontos szerepet kap a természetes és szimulált környezetben, kirándulásokon megvalósuló tapasztalatszerzés.
<i>A többféle megközelítés elve:</i> a tanulási folyamat során a tanulónak többféle megközelítésben kell szerepelnie, a fogalmak érlelődésére hosszú időt kell biztosítani.	Az új ismeretek többféle megközelítésben való bemutatására kell törekedni az óvodai tanulás során.
<i>Differenciálás:</i> minden gyermek legjobban működő tudásterületeinek felhasználása más tudásterületek fejlesztésében.	A gyermeki fejlődés segítésének az egyéni sajátosságokra, az eltérő fejlődési ütemre tekintettel kell megvalósulnia.
<i>Értékelési folyamatok:</i> fontossá válik a gyermeki önértékelés, a formatív és a diagnosztikus értékelés alkalmazása, a gyerekek számára adott gyermekközpontú visszajelzések.	Az óvodapedagógus a tanulási folyamat során személyre szabott, pozitív értékelést valósítson meg.

A személyre szabott nevelés gyakorlati megvalósításához az adaptív nevelés alkalmazása jelentheti számunkra az újabb támpontot.

Adaptív nevelés az óvodában

M. Nádasi Mária (2010) értelmezésében az adaptív nevelés olyan, tudatosan felépített pedagógiai folyamat, amelyben megvalósul az alkalmazkodva fejlesztés/fejlődés. Elgondolása szerint a pedagógiai folyamatban két szempont együttes alkalmazása érvényesül:

- egyrészt az egyéni sajátosságok ismeretében megvalósuló egységesség,
- másrészt a differenciálás, melynek két változata jelenik meg: egyfelől a pedagógus által irányított fejlesztés, másfelől a gyermek önvezérelt, önszabályozó

fejlesztése. Az óvodai nevelés során a differenciálás mindkét formája változatos módon van jelen.

A gyermekek önzvezérelt, önszabályozó fejlődésére/fejlesztésére jó példa a szabad játék túlsúlyának érvényesítése. A játék támogatása egyértelműen megköveteli tőlünk az indirekt eljárások tudatos alkalmazását, a megfelelő pedagógiai körülmények megteremtése mellett a szabad választás lehetőségének biztosítását. Hasonló hatásmechanizmus érvényesül a projekt módszer alkalmazása vagy a projekt jellegű tevékenység szervezése során. Ilyenkor bevonjuk a gyerekeket a téma feldolgozásához kapcsolódó tevékenységek kiválasztásába, lebonyolításába, értékelésébe. Az előbbiekhöz hasonlóan a nevelési folyamat során az önszabályozás kialakulásának irányába hat a kötetlen tevékenység szervezése is, amikor a kisgyermek szabadon választhat a párhuzamosan zajló tevékenységek közül.

Azt is látnunk kell, hogy a gyerekek életkori sajátosságaiból adódóan a pedagógus által irányított differenciálásnak változatlanul hangsúlyos szerepe van a pedagógiai folyamatban. A következőkben *Kárpáti Andrea* (é.n.) elgondolásai alapján tekintjük át a differenciálás során alkalmazható eljárásokat, amelyek a következők:

- „1. *Tartalom alakítása a gyerekek érdeklődése, előzetes tudása szerint.*
2. *Oktatási célban, szintben való igazodás a gyerekek tapasztalataihoz, ismereteihez, képességi szintjéhez.*
3. *A munkaformák igazítása a gyerekek igényeihez (frontális, egyéni, páros, csoportos, kooperatív).*
4. *A szervezés módjának igazítása a gyerekek igényeihez (kötetlen, kötelezően választható, kötelező).*
5. *Irányítás módját igazítjuk a gyermeki igényekhez (direkt – indirekt, nyitott – zárt).*
6. *A közvetítés csatornájának megválasztása (auditív, vizuális, audiovizuális, taktilis).*
7. *Az információszerző tevékenység folyamatának felépítése.*
8. *A nevelés stílusának megválasztása.*
9. *A munkavégzés ütemében, tempójában való igazodás a gyermekhez.*
10. *Önállósági fokának meghatározása, a segítségadás módja” (Kárpáti, é.n.).*

Ahhoz, hogy az adaptív nevelés megvalósítása eredményes legyen, *M. Nádasi Mária* (2010) elengedhetetlenül fontosnak tartja, hogy a lehető legjobban ismerjük a gyermekeinket. A fejlődésségítés a gyermek megismeréséből származó információkat tekinti kiindulópontjának. A diagnosztikus mérésekből és a megfigyelésekből származó eredményeken túl a következő sajátosságok megismerését tartja nélkülözhetetlennek:

1. A gyermek előzetes tudása.

Fontos lesz számunkra a gyermekek meglévő ismereteinek és azoknak a készségeknek/képességeknek a megismerése, amelyek a tanulási folyamatban meghatározóak. A gyermekek előzetes tudásának feltárására alkalmazható módszereink: a megfigyelés;

beszélgetések; együtt játszás; a gyermeki produktumok elemzése; a diagnosztikus mérések eredményének elemzése.

2. A gyermek aktivitása, amely a különböző jellegű motivációból származhat.

A gyermekekre jellemző aktivitás megismerésekor azokat a sajátosságokat tárjuk fel, amelyek a spontán tanulás mellett a tervezett tanulási folyamatban való részvételre készítetik a gyermekeket. A gyermekek meglévő tanulási motívumainak megismerésére törekszünk: megfigyeljük, melyek lesznek azok a személyiség-összetevők, amelyek önmagukban is tanulásra készítetnek, fenntartják a tanulás folyamatát, az öröm érzését biztosítják a gyermekek számára.

3. A gyermekek önálló tanulásra való felkészültsége.

Az óvodában a szabad játék folyamán az öntevékeny cselekvések, a felfedező próbálkozások során a tanulás természetes módon van jelen. Az életkor előrehaladtával azonban a szándékos tanulás egyre nagyobb szerepet kap a nevelésben. Az óvodáskor végéhez közeledve a gyermek képes egy feladat elvégzésére beállítani magát, és megszakítás nélkül elvégezni azt. Megfigyeljük, hogy tudja-e, mi a feladat, végrehajtja-e azt, képes-e kontrollálni önmagát. A feladattudattal rendelkező gyermek érti, hogy minden cselekvésnek van eleje, lefolyása és vége. Az önálló tanulás szempontjából lényeges késleltetés megjelenését is megfigyeljük, amely olyan folyamatokat takar, mint egy viselkedés felületesítése vagy egy helyzethez való igazodás.

4. Az egyes gyerekek fejlettsége a társakkal való együttműködésben.

Az együttműködést a szociális viselkedés alapvető formájának tekintjük. Megfigyeljük, hogy a gyermek képes-e a közös cél elérése érdekében saját elgondolásai, érdekei és igényei mellett mások elgondolásait, érdekeit és igényeit is figyelembe venni, vagyis a gyermekek tudnak-e egyezséget kötni egymással.

5. A gyermek csoporton belüli társas helyzete.

A gyermekek óvodai életében a társas közeg, a kortársak egymáshoz való viszonya, a csoportfolyamatok hatása meghatározó szerepet töltenek be. Fontos eleme a csoportlétnek a mitudat, az együttesség élménye, az érzelmi kötelékek által létrejött összetartó erő. A csoport normáinak elfogadása a társak iránti elköteleződéssel az együtt töltött idő során az interakciók révén formálódik.

A gyermekek csoporton belüli társas helyzetéről, a rejtett kapcsolatrendszerekről – a szociometriai vizsgálat alkalmazása mellett – a gyermekek szabad játék közben történő rendszeres megfigyelése is biztos képet ad.

A kisgyermek tanulási folyamatban való részvételének színvonala mögött több tényező együttes hatását kell feltételezni. Ilyen tényezőként tartjuk számon, hogy a fent említett sajátosságok – az intelligenciajellemzőktől függően – más-más módon jelenhetnek meg az egyes gyermekeknél.

Gardner többszörös, intelligenciáról alkotott elgondolásában újrafogalmazza az intelligenciák természetét. Úgy tekint az intelligenciára, mint egy változó természetű, viselkedésben megnyilvánuló kognitív folyamatra. Az általa megállapított nyolc, bizonyított intelligenciatípus a következő: nyelvi, zenei, logikai-matematikai, térbeli, interperszonális, intraperszonális, természeti és testi-kinesztetikai. Ezek a tanulás és a taníthatóság különböző módjait is jelentik egyben, hiszen ezek különböző összetételben jelennek meg az egyes gyerekeknél. Fontos sajátosságokat tükröznek: már az óvodásoknál is jól megfigyelhetők a különböző intelligenciaterületek preferenciái. Ezek jelentősen befolyásolhatják nemcsak az érdeklődést és a megértést, de az elsajátítás folyamata is (*Gardner* idézi *Sándor-Schmidt*, 2016).

Számunkra különösen fontos személetet közvetít ez az elgondolás, amely hozzásegít bennünket annak megismeréséhez, hogy az adott kisgyermek esetében melyik a tanulás legjobb módja, illetve hogy a gyermek miként tudja leginkább megmutatni tudását.

A gyermekek egyéni szükségleteit figyelembe vevő tanulási utak kialakítása óvodások számára

A következőkben az egyéni tanulási utak óvodai értelmezését, kialakításának elveit és a megvalósításhoz kapcsolódó adaptív eljárásokat és módszereket mutatjuk be.

Értelmezési keretünkben *az egyéni tanulási utat az egyéni fejlődés támogatására tervezett, rugalmas pedagógiai hatásrendszernek tekintjük*. Célunk, hogy a szülők bevonásával alapozzuk meg a gyermekeink tanulási sikereit. A gyermeki személyiség megismeréséből indulunk ki, s az eltérő szükségletek, tanulási igények szakszerű feltárására is sort kell kerítenünk. Erre alapozva tudatosan választjuk ki azokat az adekvát eljárásokat, módszereket, melyeket a pedagógiai folyamatba beépítve, az egyéni sajátosságokat figyelembe véve alkalmazunk (*Havlikné és Kovácsné*, 2021).

A pedagógiai hatásrendszer kialakításának elvei:

1. *Kiindulópont a gyermekek megismerése, amelynek területei:* a családi háttér jellemzői, a készségek/képességek fejlettségi szintje, az egyéni szükségletek, az egyéni érdeklődés, a gyermek előzetes tudása, aktivitása, önállósága, az együttműködés jellemzői, a gyermek társas helyzete.
2. *A család bevonása:* kössünk megállapodást a szülőkkel arról, hogy milyen feladatuk van, milyen módon tudnak bekapcsolódni gyermekük egyéni tanulási útjának megvalósításába.
3. *A gyerekek aktív részvételét biztosító, cselekvő tanulás megvalósítása.* A tanulást támogató környezet megteremtéséhez az egyéni sajátosságnak megfelelően alkalmazzuk a különböző adaptív eljárásokat, módszereket.

4. *Fejlesztő értékelést* alkalmazunk, ami rendszeres, konkrét, előremutató, pozitív, személyre szabott visszacsatolást, megerősítést jelent a gyerekek számára.

Egyéni tanulási utak kialakításának lépései, a fejlesztőhatás-rendszer tervezése

Az egyéni tanulási út tervezésének lépéseit a következő táblázatban (2. táblázat) mutatjuk be.

2. táblázat: Az egyéni tanulási út tervezésének szakaszai (Havlikné és Kovácsné, 2021).

Első szakasz	Második szakasz	Harmadik szakasz
<p><i>Lépések:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. A gyermek megismerése, elemzés. 2. <i>Pedagógiai döntés:</i> támogató elvek, célok meghatározása. 3. A család bevonása: megállapodás a feladatokról. 4. Egyéni tanulási út megvalósítása. 5. Utánkövetés – a beavatkozás hatásának mérése. 	<p><i>Abban az esetben, ha az utánkövetés eredményei alapján további beavatkozás szükséges.</i></p> <p><i>Lépések:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 5. A gyermek aktuális fejlettségi szintjének elemzése alapján a további célok, támogatóelvek meghatározása. 6. A család bevonása, megállapodás. 7. Célzott segítségnyújtás. 8. Utánkövetés–mérés. 	<p><i>További lépések, ha az eddigi beavatkozások nem vezettek eredményre, vagy új területen szükséges a beavatkozás.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 9. Szakemberek (óvodapszichológus, fejlesztőpedagógus, gyógypedagógus) bevonása, esetmegbeszélés intézményen belül, elemzés, támogatóelvek, célok meghatározása. 10. Család bevonása, megállapodás. 11. Megvalósítás. 12. Utánkövetés–mérés.

Az egyéni tanulási út tervezését három, egymásra épülő szakaszban tartjuk megvalósíthatónak. Az első szakaszban a gyermek megismeréséből származó információk elemzése után születik meg az a pedagógiai döntés, amely alapján az *egyéni tanulási út* kialakítása megkezdődik. A gyermeki sajátosságok ismeretében történik a támogatóelvek és a célok meghatározása, a segítő folyamat tervezése. Fontos lépés a szülőkkel való megállapodás, amely a korszerű, családközpontú elgondolások mentén születik meg. A sikeres fejlődésszámogatáshoz egyeztetés zajlik arról, hogy a tervek megvalósítása során kinek mi lesz a feladata, hogyan zajlik az együttműködés. A megvalósítás tervét a gyermeki fejlődés nyomkövető dokumentációjában kell rögzíteni. Fontos, hogy azt is gondoljuk végig, milyen időkeretben tervezzük a megvalósítást, ennek megfelelően tervezzük a feladatokat és azt is, hogy mikor és milyen módon szeretnénk képet kapni a beavatkozás eredményességéről. A második és a harmadik szakasz megvalósításáról az utánkövetés eredményeinek elemzése után hozunk döntést. Abban az esetben kerül sor a további lépések tervezésére, ha a pedagógiai döntésünk alapján a gyermek

fejlődésének segítéséhez a továbbiakban is az egyéni tanulási út alkalmazása mellett határoztunk.

Az egyéni tanulási utak megvalósítását segítő adaptív eljárások, módszerek

1. Az elsajátítási motiváció fenntartása és növelése.

A széles körben alkalmazható tudás kialakítása nem lehetséges a gyerekek figyelmének megragadása, érdeklődésének folyamatos fenntartása nélkül. Fontos megtalálnunk azokat a lehetőségeket, amelyek magában a tanulási folyamatban rejlő késztetéseket, örömforrásokat, jutalmakat kívánják az elsajátítási eljárások fenntartásának szolgálataiba állítani. Fontos feladatunk továbbfejleszteni a meglévőket, ennek hiányában pedig kialakítani azokat.

2. Az információmegértést segítő lépések rendszeres alkalmazása.

Különböző, az egyéni sajátosságokhoz igazodó módokon segíthetjük gyermekeinket abban, hogy megértsék az elhangzott információkat. A következő felsorolásban ilyen lehetőségeket mutatunk be:

- tegyünk fel kérdéseket, amivel feltárhatjuk a megértést okozó problémát, kérdezzük meg a gyermek véleményét a témáról, alkalmazzunk gondolatgazdag, nyitott kérdéseket,
- ismételjük meg az elhangzottakat, ha pedig szükséges, bontsuk elemeire, rövid, megismételhető egységekre az információt,
- teremtünk életszerű helyzeteket az ismeretek hatékony elsajátítása érdekében,
- biztosítsuk az ismétlés, gyakorlás, illetve a meglévő ismeretelemekhez való hozzáférések lehetőségét,
- mozogjunk le vagy segítsük képpel, esetleg rövid magyarázattal a megértést,
- a magyarázatba vonjuk be a többi gyereket, kérjük a véleményüket, mert csaknem bizonyos, hogy van már olyan kisgyerek, aki jártas az adott témában,
- kapjanak nagy figyelmet a gyermekek kérdései, ösztönözzük arra őket, hogy kérdezzenek a témával kapcsolatban.

3. Választási lehetőségek biztosítása a gyerekek számára.

Az óvodai tanulási folyamatban számtalan lehetőség kínálkozik arra, hogy a gyerekek a választás lehetőségével éljenek. Kezdvé azzal, hogy a párhuzamosan szervezett tevékenységek közül maguk választhatják ki, melyikbe szeretnének bekapcsolódni, egészen addig, hogy akár azt is eldönthetik, hogy a felkínált feladatok közül melyiket választják legszívesebben.

4. *Támogassuk a gyermekek önálló ötleteit, építsük be azokat a pedagógiai folyamatba.* Fogadjuk el és bátorítsuk a gyerekek kezdeményezéseit, támogató magatartásunkkal segítsük őket a megvalósításban, biztosítsunk ehhez megfelelő teret, időt és eszközöket. Kiváló lehetőség, amikor bevonjuk a gyerekeket az óvodai projektek tervezésébe.
5. *A gyerekek tévedéseit tekintjük természetesnek, a tanulási folyamat fontos elemének, mindig biztosítsunk lehetőséget a javításra, adjunk lehetőséget az önértékelésre.*
6. *Tekintsük természetesnek a gyerekek eltérő tanulási tempóját.*

Irodalom

- 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. Letöltés: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200363.KOR> (2020.07.01.)
- Gyarmathy Éva (2010): *Hátrányban az előny. A szociokulturálisan hátrányos tehetségek.* Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. <https://tehetseg.hu/konyv/hatranynban-az-elony-szociokulturalisan-hatranynos-tehetsegesek> (2020.07.15.)
- Havlikné Rác Andrea és Kovácsné Elek Katalin (2021): *A személyre szabott nevelés – Egyéni tanulási utak megvalósítási lehetőségei az óvodában. Óvónők kincsestára,* 2021. december. Raabe Tanácsadó és Kiadó Kft., Budapest.
- Kárpáti Andrea (é.n.): *Differenciálás a nevelés szemszögéből.* ELTE TTK Multimédiapedagógia és Oktatástechnológia Központ, Budapest. pergo.web.elte.hu/ped2/ped_09.pdf (2022.07.06.)
- M. Nádasi Mária (2010): *Adaptív nevelés és oktatás.* Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. <https://tehetseg.hu/konyv/adaptiv-neveles-es-oktatas> (2020.07.01.)
- Nahalka István (2002): *Hogyan alakul ki a tudás a gyermekben? Konstruktivizmus és pedagógia.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sándor-Schmidt Barbara (2016): *Új utak az óvodapedagógiában. A többszörös intelligencia koncepció elméleti és gyakorlati keretei.* In: Karlovitz János Tibor: *Tanulás és fejlődés. A IV. Neveléstudományi és Szakmódszertani Konferencia válogatott tanulmányai.* <http://www.irisro.org/pedagogia2016konfkotet/index.html> (2017.05.24.)